SUN'IY INTELLEKT DAVRIDA JURNALISTIK ETIKA VA MAS'ULIYAT: XALQARO TAMOYILLAR VA MILLIY AMALIYOT UCHUN XULOSALAR

Eshmirzayeva Zarnigor To'lqin qizi
E-mail: eshmarzayeva97@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23204187

Annotatsiya. Mazkur maqolada sun’iy intellekt texnologiyalarining jurnalistika sohasiga jadal kirib kelishi natijasida yuzaga kelayotgan etik va professional mas’uliyat masalalari tahlil qilinadi. Sun’iy intellekt vositalari axborotni izlash, qayta ishlash, tarjima qilish, transkripsiya, ma’lumotlarni tahlil qilish, matn va multimedia kontentini tayyorlash jarayonlarini tezlashtirayotgan bo‘lsa-da, ularning qo‘llanilishi ishonchlilik, faktlarning aniqligi, shaffoflik, mualliflik, maxfiylik, algoritmik tarafkashlik va tahririy javobgarlik bilan bog‘liq yangi muammolarni yuzaga keltirmoqda. Tadqiqotda UNESCO, Yevropa Kengashi hamda boshqa xalqaro yondashuvlarda ilgari surilgan inson nazorati, hisobdorlik, shaffoflik, adolat, maxfiylik va media savodxonlik tamoyillari tahlil qilinadi. Shuningdek, O‘zbekistonning sun’iy intellektni 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasi kontekstida milliy jurnalistika uchun amaliy xulosalar ishlab chiqiladi. Maqolada tahririyatlar uchun AI’dan foydalanish bo‘yicha ichki etik siyosat, majburiy faktcheking va AI yordamida yaratilgan kontentni belgilash mexanizmlarini joriy etish taklif qilinadi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, jurnalistika, jurnalistik etika, tahririy mas’uliyat, faktcheking, shaffoflik, media savodxonlik, algoritmik tarafkashlik, axborot xavfsizligi, raqamli media.

Аннотация. В данной статье анализируются этические и профессиональные вопросы ответственности, возникающие в связи с быстрым внедрением технологий искусственного интеллекта в журналистику. Хотя инструменты искусственного интеллекта ускоряют процессы поиска информации, обработки, перевода, транскрипции, анализа данных и подготовки текстового и мультимедийного контента, их использование поднимает новые вопросы, связанные с достоверностью, фактической точностью, прозрачностью, авторством, конфиденциальностью, алгоритмической предвзятостью и редакционной ответственностью. В исследовании анализируются принципы человеческого контроля, подотчетности, прозрачности, справедливости, конфиденциальности и медиаграмотности, выдвинутые ЮНЕСКО, Советом Европы и другими международными организациями. Также разрабатываются практические выводы для национальной журналистики в контексте стратегии Узбекистана по развитию искусственного интеллекта до 2030 года. В статье предлагается внедрение внутренних этических норм для редакций по использованию ИИ, обязательной проверки фактов и механизмов маркировки контента, созданного с помощью ИИ.

Ключевые слова: искусственный интеллект, журналистика, журналистская этика, редакционная ответственность, проверка фактов, прозрачность, медиаграмотность, алгоритмическая предвзятость, информационная безопасность, цифровые медиа.

Abstract. This article analyzes the ethical and professional responsibility issues arising from the rapid integration of artificial intelligence (AI) technologies into the field of journalism. While AI tools accelerate processes such as information retrieval, processing, translation, transcription, data analysis, and the creation of text and multimedia content, their use gives rise to new challenges regarding reliability, factual accuracy, transparency, authorship, privacy, algorithmic bias, and editorial accountability. The study examines principles of human oversight, accountability, transparency, fairness, privacy, and media literacy as advocated by UNESCO, the Council of Europe, and other international frameworks. Furthermore, practical recommendations for national journalism are formulated within the context of Uzbekistan's strategy for AI development through 2030. The article proposes that newsrooms implement internal ethical policies regarding AI usage, as well as mechanisms for mandatory fact-checking and the labeling of AI-generated content.

Key words: artificial intelligence, journalism, journalistic ethics, editorial responsibility, fact-checking, transparency, media literacy, algorithmic bias, information security, digital media.

Kirish. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi jurnalistikaning axborot izlash, tahlil qilish, ishlab chiqarish va tarqatish mexanizmlarini tubdan o‘zgartirmoqda. Ayniqsa, generativ sun’iy intellekt texnologiyalarining keng tarqalishi jurnalist uchun ilgari ko‘p vaqt talab qilgan ayrim jarayonlarni avtomatlashtirish imkonini bermoqda. Matnni dastlabki shakllantirish, intervyularni transkripsiya qilish, katta hajmdagi ma’lumotlarni saralash, tarjima, sarlavha variantlarini ishlab chiqish va ma’lumotlar o‘rtasidagi bog‘liqliklarni aniqlash kabi vazifalarda AI samarali yordamchi vositaga aylanishi mumkin. UNESCO ham zamonaviy texnologiyalar jurnalistikani qayta shakllantirayotganini, generativ AI esa kontent yaratish imkoniyatlarini kengaytirish bilan birga axborot yaxlitligi uchun yangi xavflarni keltirib chiqarayotganini qayd etadi. Biroq jurnalistikada texnologik samaradorlikning oshishi professional mas’uliyatning kamayishini anglatmaydi. Aksincha, AI vositalari keng qo‘llanilgan sari jurnalist va muharrirning tekshirish, manbani baholash, faktlarni tasdiqlash, kontekstni aniqlash va materialning ijtimoiy oqibatlarini baholashdagi mas’uliyati yanada ortadi. UNESCOning Sun’iy intellekt etikasi bo‘yicha tavsiyasida inson huquqlari va qadr-qimmatini himoya qilish, shaffoflik, adolatlilik, inson nazorati, javobgarlik va maxfiylik asosiy tamoyillar sifatida belgilanadi. Ushbu tamoyillar jurnalistika sohasiga tatbiq etilganda, AI jurnalistning o‘rnini bosuvchi subyekt emas, balki inson tomonidan nazorat qilinadigan texnologik vosita bo‘lishi kerakligi kelib chiqadi.

O‘zbekistonda ham sun’iy intellektni rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishiga aylanmoqda. 2024-yil 14-oktabrdagi PQ–358-son qarori bilan Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasi tasdiqlangan bo‘lib, unda AI asosidagi mahsulot va xizmatlarni rivojlantirish, texnik infratuzilmani kengaytirish, kadrlar salohiyatini oshirish hamda normativ-huquqiy bazani takomillashtirish kabi vazifalar belgilangan. Shu sababli jurnalistika sohasida AI’dan foydalanishning texnik imkoniyatlarini o‘rganish bilan bir qatorda, ushbu texnologiyadan foydalanishning axloqiy va professional chegaralarini belgilash ham dolzarb ilmiy-amaliy vazifaga aylanmoqda.

Adabiyotlar tahlili. Sun’iy intellekt va jurnalistika munosabatlari so‘nggi yillarda xalqaro media tadqiqotlarining muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Tadqiqotlarda asosiy

e’tibor AI texnologiyalarining jurnalistik faoliyat samaradorligiga ta’siri bilan bir qatorda, uning ishonchlilik, tahririy mustaqillik va jamoatchilik ishonchiga ta’siriga qaratilmoqda. UNESCOning AI etikasi bo‘yicha tavsiyasi inson nazorati, javobgarlik, shaffoflik va tushuntiriluvchanlikni AI tizimlaridan foydalanishning asosiy tamoyillari sifatida belgilaydi. Hujjatda AI tizimlari faoliyatining tegishli bosqichlarida huquqiy va axloqiy javobgarlikni inson yoki yuridik shaxs zimmasiga yuklash zarurligi alohida qayd etilgan.

Yevropa Kengashining jurnalistikada AI tizimlarini mas’uliyatli joriy etish bo‘yicha yo‘riqnomasida esa AI’dan foydalanishning butun jurnalistik ishlab chiqarish sikli — texnologiyani tanlashdan tortib, uni tahririyat amaliyotiga joriy qilish va auditoriyaga ta’sirini baholashgacha — qamrab olinadi. Mazkur yondashuv jurnalistikada AI’dan foydalanish faqat texnik emas, balki huquqiy, ijtimoiy va axloqiy masala ekanini ko‘rsatadi. 2025-yilda Janubi-Sharqiy Yevropa va Turkiya media kengashlari tomonidan qabul qilingan deklaratsiyada AI jurnalistlarni qo‘llab-quvvatlovchi vosita bo‘lishi, insoniy mulohaza va tahririy mas’uliyatning o‘rnini bosmasligi kerakligi ta’kidlangan. Hujjatda AI yordamida yaratilgan yoki sezilarli darajada o‘zgartirilgan materiallarni tegishli holatlarda belgilash, yuqori xavfli mavzularda risklarni oldindan baholash va algoritmik tarafkashlikni kamaytirish zarurligi qayd etilgan.

Yevropa Ittifoqining AI Act doirasidagi 2026-yildan qo‘llanayotgan shaffoflik talablari ham media uchun muhim yo‘nalishlarni ko‘rsatadi. Xususan, jamoatchilikni xabardor qilishga qaratilgan AI yordamida yaratilgan matnlar inson tomonidan mazmuniy tekshiruv va tahririy nazoratdan o‘tmagan holatlarda tegishli tarzda oshkor etilishi lozimligi belgilangan. Reuters Institute materiallarida esa jurnalistikada AI’dan foydalanish masalasida “shaffoflik” tushunchasini faqat “AI ishlatilgan” degan belgiga qisqartirish yetarli emasligi ko‘rsatiladi. AI qaysi bosqichda, qanday vazifada va kontentning qaysi jihatiga ta’sir qilganini tushuntirish masalasi ham muhimdir. Shunday qilib, xalqaro adabiyotlarda umumiy tendensiya quyidagicha ifodalanadi: AI jurnalistik jarayonni avtomatlashtirishi mumkin, ammo jurnalistik hukm, tekshiruv va yakuniy mas’uliyatni avtomatlashtirib bo‘lmaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning metodologik asosini media etikasi, raqamli jurnalistika, sun’iy intellekt etikasi va kommunikatsiya nazariyalarining o‘zaro integratsiyasi tashkil etadi.

Tadqiqot obyekti — sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanayotgan zamonaviy jurnalistika faoliyati.

Tadqiqot predmeti — jurnalistikada AI’dan foydalanish jarayonida yuzaga keladigan etik, professional va tahririy mas’uliyat mexanizmlari.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

normativ-huquqiy tahlil — xalqaro va milliy AI siyosati hamda etik standartlarni o‘rganish;

qiyosiy tahlil — UNESCO, Yevropa Kengashi, Yevropa Ittifoqi va milliy yondashuvlarni solishtirish;

kontent tahlili — AI va jurnalistik etika bo‘yicha xalqaro tavsiyalarni tahlil qilish;

tizimli tahlil — AI’dan foydalanishning jurnalistik ishlab chiqarish bosqichlariga ta’sirini aniqlash;

umumlashtirish — xalqaro tajriba asosida O‘zbekiston media sohasi uchun amaliy xulosalar ishlab chiqish.

Tadqiqot natijalari va muhokamasi. Tadqiqot natijalari jurnalistikada sun’iy intellektdan foydalanishning etik modeli kamida yetti asosiy tamoyilga tayanishi lozimligini ko‘rsatdi.

Inson nazorati tamoyili. AI jurnalistning yordamchisi bo‘lishi mumkin, ammo yakuniy tahririy qarorni inson qabul qilishi kerak. AI tomonidan yaratilgan matn, fakt, iqtibos, statistika yoki tasvir avtomatik ravishda ishonchli deb qabul qilinmasligi lozim. Yevropa Kengashi ham jurnalistik AI tizimlarini qo‘llashda inson huquqlari va professional etikaga muvofiqlikni ta’minlashni, jurnalist va tahririyatlarning mas’uliyatini saqlab qolishni asosiy yo‘nalish sifatida belgilaydi.

Faktcheking va “AI xatosi” muammosi. Generativ AI ishonchli ko‘rinadigan, biroq haqiqatga mos kelmaydigan ma’lumotlarni yaratishi mumkin. Jurnalistika nuqtayi nazaridan bu holat oddiy texnik xato emas, balki jamoatchilikni noto‘g‘ri xabardor qilish xavfini tug‘diradigan professional muammodir.

Shuning uchun AI yordamida tayyorlangan har qanday materialda:

1. faktlar birlamchi manba orqali tekshirilishi;
2. iqtiboslarning mavjudligi tasdiqlanishi;
3. statistik ma’lumotlarning manbasi aniqlanishi;
4. sanalar, lavozimlar va nomlar qayta tekshirilishi;
5. AI tomonidan ishlab chiqilgan taxminiy ma’lumotlar fakt sifatida berilmasligi kerak.

UNESCO jurnalistikada AI tomonidan yaratilgan yoki qo‘llab-quvvatlangan kontent ham AI ishlatilmagan material kabi aniqlik va verifikatsiya standartlariga javob berishi kerakligini ta’kidlaydi.

Shaffoflik va AI-kontentni belgilash. AI yordamida yaratilgan materialni auditoriyadan yashirish ishonch muammosini keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli tahririyatlar AI’dan foydalanish holatlari uchun aniq ichki siyosat ishlab chiqishi zarur. Bunda barcha AI foydalanish holatlarini bir xil tarzda belgilash shart emas. Masalan, imlo tekshiruvi, texnik transkripsiya yoki oddiy tarjima bilan to‘liq AI-generatsiyalangan maqola o‘rtasidagi farq hisobga olinishi kerak.

Taklif etilayotgan amaliy tasnif:

AI’dan foydalanish shakli	Tahririy talab
Imlo va grammatik tekshiruv	Jurnalist nazorati
Audio/video transkripsiya	Faktlar va ism-shariflarni tekshirish
Tarjima	Inson tomonidan tahrir va mazmuniy tekshiruv
Ma’lumotlarni tahlil qilish	Manba va metodni tekshirish
AI yordamida matn loyihasi	To‘liq jurnalistik tekshiruv
To‘liq AI-generatsiyalangan material	Ochiq belgilash va majburiy inson tahriri
AI tasviri/deepfake	Haqiqiyligi va etik maqbulligini alohida tekshirish

2026-yil 2-avgustdan Yevropa Ittifoqining AI Act doirasidagi ayrim shaffoflik majburiyatlari qo‘llanila boshlagan bo‘lib, ular AI-generated kontentni aniqlash va ayrim jamoatchilikka oid AI matnlarini insoniy tekshiruvsiz nashr etish holatlarida axborot berish masalasini tartibga soladi.

Algoritmik tarafkashlik va axborot xilma-xilligi. AI tizimlari o‘qitilgan ma’lumotlardagi stereotip va tarafkashliklarni qayta ishlab chiqarishi mumkin. Natijada ayrim ijtimoiy guruhlar, hududlar yoki qarashlar haqida biryoqlama tasavvur shakllanishi ehtimoli mavjud. Jurnalistika uchun bu ayniqsa xavflidir, chunki jurnalistning vazifasi faqat tezkor axborot yetkazish emas, balki turli nuqtayi nazarlarni muvozanatli yoritishdir. AI savodxonligi. Jurnalistning zamonaviy professional kompetensiyasi endilikda faqat yozish, tahrirlash va axborot izlash ko‘nikmalari bilan chegaralanmaydi. U AI tizimlarining imkoniyatlari va cheklovlarini tushunishi, promptlardan foydalanishi, AI xatolarini aniqlashi, sintetik kontentni ajratishi va ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlashi kerak. UNESCO AI savodxonligini ishonchli va ishonchsiz axborotni farqlash, media va axborot savodxonligini rivojlantirish hamda AI bilan bog‘liq xavflarni anglashning muhim sharti sifatida ko‘rsatadi.

Mazkur jarayon jurnalistika sohasida ham etik me’yorlarni yangilash zaruratini yuzaga keltiradi. Shu asosda O‘zbekiston media amaliyoti uchun quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin: Birinchidan, tahririyatlar uchun “Sun’iy intellektdan foydalanish etik kodeksi”ni ishlab chiqish lozim. Ikkinchidan, AI yordamida tayyorlangan kontent uchun ichki faktcheking protokoli joriy etilishi kerak. Uchinchidan, AI tomonidan sezilarli darajada yaratilgan yoki o‘zgartirilgan foto, video, audio va matnlarni belgilashning yagona tahririy standartlari ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq. To‘rtinchidan, jurnalistlarning AI savodxonligini oshirish bo‘yicha maxsus malaka oshirish dasturlari tashkil etilishi zarur. Beshinchidan, jurnalistikada AI’dan foydalanish bo‘yicha ichki audit mexanizmini shakllantirish kerak. Bunda qaysi materialda qaysi AI vositasi, qanday maqsadda va qay darajada ishlatilgani qayd etilishi mumkin. Oltinchidan, maxfiy jurnalistik materiallarni ommaviy yoki noma’lum AI platformalariga yuklash bo‘yicha qat’iy cheklovlar belgilanishi lozim. Yettinchidan, yuqori xavfli mavzularda — saylovlar, sog‘liqni saqlash, favqulodda vaziyatlar, sud jarayonlari, milliy xavfsizlik va ijtimoiy nizolar bilan bog‘liq materiallarda AI’dan foydalanish uchun kuchaytirilgan insoniy nazorat mexanizmi joriy etilishi kerak. Sakkizinchidan, media tashkilotlari AI kompaniyalari va texnologik platformalar bilan munosabatlarda texnologik qaramlik va manfaatlar to‘qnashuvi xavfini ham hisobga olishi lozim.

Xulosa. Sun’iy intellekt jurnalistika uchun nafaqat yangi texnologik imkoniyat, balki professional etika va mas’uliyat tizimini qayta ko‘rib chiqishni talab qiladigan omildir. AI axborotni izlash, tahlil qilish, transkripsiya, tarjima va kontent tayyorlash jarayonlarini sezilarli darajada tezlashtirishi mumkin. Biroq texnologik samaradorlik jurnalistik haqiqat, xolislik va jamoatchilik oldidagi mas’uliyatning o‘rnini bosa olmaydi. Tadqiqot natijalari asosida jurnalistikada AI’dan mas’uliyatli foydalanishning asosiy modeli inson nazorati + faktcheking + shaffoflik + maxfiylik + algoritmik xolislik + tahririy javobgarlik + AI savodxonligi tamoyillari birligiga asoslanishi kerakligi aniqlandi. Xalqaro tajriba, xususan, UNESCO va Yevropa Kengashi yondashuvlari AI’ni jurnalistikaning muqobili emas, balki professional faoliyatni qo‘llab-quvvatlovchi vosita sifatida ko‘rishni taklif etadi. Shu bilan birga, Yevropa Ittifoqining 2026-yildan amal qilayotgan shaffoflik talablari AI tomonidan yaratilgan yoki o‘zgartirilgan kontentning kelib chiqishini tushunarli qilishga qaratilgan zamonaviy institutsional yondashuvni namoyon etadi. O‘zbekiston uchun asosiy vazifa xalqaro tamoyillarni bevosita ko‘chirish emas, balki ularni milliy media tizimining huquqiy,

madaniy va professional xususiyatlariga moslashtirishdan iborat. Buning uchun tahririyatlarda AI'dan foydalanish bo'yicha ichki siyosat, majburiy faktcheking, AI-kontentni belgilash, jurnalistlar uchun AI savodxonligi va yuqori xavfli materiallarda kuchaytirilgan inson nazorati mexanizmlarini joriy etish maqsadga muvofiq. Shunday qilib, sun'iy intellekt davrida jurnalistik etikaning markaziy tamoyili "texnologik avtomatlashtirish — mas'uliyatni avtomatlashtirish emas" degan konseptual qoidada ifodalanishi mumkin. Jurnalistikaning ijtimoiy ishonchliligi texnologiyaning qanchalik kuchli ekaniga emas, undan foydalanayotgan insonlarning kasbiy halolligi, tahririy mas'uliyati va jamoatchilik manfaatiga sodiqligiga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNESCO. Journalism: Bridging the Promise and Threat of Technology. World Media Trends, 2025.
2. Council of Europe. Guidelines on the Responsible Implementation of Artificial Intelligence (AI) Systems in Journalism. Strasbourg, 2023/2024.
3. Council of Europe. Guidance Note on the Implications of Generative AI for Freedom of Expression. Strasbourg, 2025.
4. European Commission. AI Act: Regulatory Framework for Artificial Intelligence. Brussels, 2026.
5. European Commission. Code of Practice on Transparency of AI-Generated Content. Brussels, 2026.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. "Sun'iy intellekt texnologiyalarini yanada rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmon. 2025.
7. O'zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi. Sun'iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirish bo'yicha rasmiy materiallar. 2024–2026.